

СПІЛКУВАННЯ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. МОВА ЯК СИСТЕМА ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ	5
1.1. Мова, мовлення, спілкування: співвідношення понять	5
1.2. Система мовних норм	8
1.3. Види і форми спілкування	9
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ	13
2.1. Мова професійного спілкування	13
2.2. Професійна мовно-комунікативна компетенція	21
2.3. Гендерні аспекти спілкування	24
ВИСНОВКИ	29
Список використаних джерел	31

ВСТУП

Загальновідомо, що метою професійного спілкування є, перш за все, організація та регулювання певного виду професійної діяльності. Як двосторонній процес воно являє собою спільну мовленнєву діяльність представників певних установ, підприємств чи організацій.

Українська держава, як зазначено в Законі України «Про освіту», «створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина. Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. Заклади освіти забезпечують обов'язкове вивчення державної мови, зокрема заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти – в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням державної мови». [7]

Спілкування мовою професії є однією з умов ефективної праці, оскільки підвищує її результативність, допомагає краще орієнтуватися у виробничих ситуаціях, ділових контактах та в інших випадках, пов'язаних із здійсненням професійної діяльності. Натомість порушення процесів передавання чи сприймання інформації призводить до виникнення комунікативних бар'єрів у процесі професійного спілкування.

Володіння мовою як засобом професійного спілкування дозволяє фахівцям опанувати особливості підготовки і ведення співбесіди, дискусії, телефонної розмови, наради тощо, виробити індивідуальний стиль професійного спілкування, що і визначає актуальність нашої роботи.

Метою роботи є дослідження і вивчення особливостей використання української мови як засобу професійного спілкування.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) дослідити у науково-педагогічній літературі поняття мови як системи засобів професійного спілкування;
- 2) вивчити у науковій літературі особливості використання української мови як засобу професійного спілкування;
- 3) визначити комплекс засобів, спрямованих на формування професійної мовно-комунікативної компетенції.

Методи дослідження: системного підходу, аналізу наукової літератури, класифікаційний і описовий.

Об'єкт дослідження: професійне спілкування.

Предмет дослідження: мовленнєва діяльність фахівців у процесі професійного спілкування із використанням засобів української мови.

Наукова новизна роботи: у роботі досліджено і узагальнено наукову інформацію щодо особливостей використання української мови як засобу професійного спілкування.

Практичне значення дослідження. У пропонованій роботі досліджено поняття мови як системи засобів професійного спілкування; вивчено особливості використання української мови як засобу професійного спілкування; визначено орієнтовний комплекс засобів, спрямованих на формування професійної мовно-комунікативної компетенції. Матеріали наукової роботи можуть бути використані при вивченні дисциплін «Українське фахове мовлення», «Українська мова професійного спілкування», а також інших дисциплін, що мають на меті формування і вдосконалення навичок професійного спілкування.

Структура і обсяг роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 42 позиції. Загальний обсяг роботи 30 сторінок.

РОЗДІЛ 1. МОВА ЯК СИСТЕМА ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ

1.1. Мова, мовлення, спілкування: співвідношення понять

Визначаючи мову як суто людський засіб спілкування, який являє собою систему знаків для передавання, сприймання і використання інформації, дослідники наголошують, що мова виникла в процесі становлення самої людини як суспільної істоти, в процесі спільної трудової діяльності людей. Оскільки мова є системою знаків соціального походження, яка утворилася і сформувалася впродовж історичного розвитку діяльності людини, головними складовими мовної системи є її словниковий склад і граматична будова. Мова і мовлення – поняття не тотожні. Мовлення – це акт вживання людиною мови для спілкування. Залежно від віку, характеру діяльності, середовища існування людини її мовлення набуває певних особливостей, незважаючи на те, що люди говорять однією мовою. Кожній людині притаманні власний індивідуальний стиль мовлення, відмінності в артикуляції, інтонації, логічній виразності тощо.[12]

На думку сучасних дослідників, [41, с. 155] основним універсальним засобом спілкування людей, висловлення їхніх думок і почуттів є мова (усна та письмова). У процесі спілкування мова може виступати засобом існування, передавання і засвоєння суспільно-історичного досвіду; засобом інтелектуальної діяльності (сприйняттям, мисленням, уявою); бути універсальним засобом передачі інформації, тобто слова, словосполучення, речення, тексти стають вербальними засобами передачі інформації.

С.В.Шевчук та І.В.Клименко вважають, що формою існування мови є мовлення, як реалізація мови людьми в процесі спілкування. Мовець використовує засоби спілкування (звуки, слова та їхні форми, сталі звороти, моделі речень, тексти) для передавання певного змісту, до якого можуть входити, крім думок, почуття і волевиявлення.[41, с.155]

Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів [35] подає таке тлумачення поняття «мова»:

1. Складне суспільне явище, в якому розрізняють такі ознаки: найважливіший засіб людського спілкування та об'єднання людей у спільноту; засіб самоідентифікації й вираження ментальності нації (етносу); засіб формування й розвитку думки, здійснення пізнавальної діяльності, реалізації духовної культури народу. Функції мови як суспільного явища відбивають особливості історії народу-носія національної мови, характер мовної ситуації в суспільстві.

2. Система суспільно усвідомлених звукових та відтворюваних на письмі знаків, що функціонують за певним регламентом, нормами і реалізуються у звуковій та семантичній субстанції конкретних актів спілкування. Абстрактний характер мовної системи спричинився до розрізнення понять мови і мовлення, або мови як коду, знакової системи, та мови як реального звукового явища, розрахованого на сприймання й відтворення.

3. Певна інформаційна система, що виконує функцію природної мови, або функціонує як її замітник.

4. Стиль [35, с. 90 – 92].

Там же наводиться тлумачення поняття «мовлення» :

1. Мова в її конкретному виявленні як засіб спілкування. Розрізнення мови і мовлення припадає на час утвердження структуралізму в мовознавстві, який чітко розмежовував мову як систему знаків і правил послуговування ними і мовлення як форму існування мови. Мова як система – явище загальне, абстрактне. Мовлення – явище часткове, окреме, індивідуальне, що втілюється в конкретні тексти.

2. Говоріння, процес здійснення мовної діяльності [35, с. 92].

Відповідно *мовна діяльність* розглядається як мовне спілкування в конкретних ситуаціях, в яких реалізується необмежена можливість створення

нових змістів, нових текстів із обмеженої кількості одиниць мовної структури. У мовній діяльності виявляється єдність розмежованих у теорії мовознавства «мова – як система» і «мовлення – як реалізація мовної системи» [35, с. 93].

Отже, мова, мовлення і спілкування взаємопов'язані. Мовлення неможливе без мови, а мова створена для того, щоб здійснювати процес спілкування. Мова є спільною для всіх, хто нею послуговується, а мовлення завжди індивідуальне, оскільки мовні засоби кожен з нас застосовує, добираючи по-своєму. Розвиток і збагачення мови відбувається у процесі спілкування. Якщо мовленнєва діяльність засобами певної мови припиняється, мова стає мертвою, оскільки вона живе тільки у мовленні й спілкуванні. Вивчення мови, збагачення пам'яті різноманітними засобами і способами вираження думок сприяють розвитку мовлення. Не менш важливе значення має також систематичне й цілеспрямоване практикування в мовленні – спілкуванні рідною мовою під час виконання своїх професійних обов'язків, оскільки вміння і навички виробляються лише в процесі спілкування. Мова - це система засобів спілкування, мовлення – вибір цих засобів у процесі спілкування, спілкування – процес обміну інформацією за допомогою мови, тобто мовленнєва діяльність.[41, с. 155]

1.2. Система мовних норм

Однією з найважливіших вимог до мовлення є його нормативність, тобто відповідність системі мовних норм. Мовна норма – це сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування в певний період розвитку мови й суспільства. [6]

На сьогодні дослідники виділяють такі основні види мовних норм:

1. Орфоепічні та акцентологічні, що регулюють правильність вимови звуків та звукосполучень, наголошення слів;
2. Лексичні, що регулюють правильність уживання слів у властивих їм значеннях та правильне поєднання слів за змістом у словосполученні чи реченні;

3. Слововірні, що визначають вибір морфем, їх розташування і сполучення у складі нового слова;
4. Морфологічні, що регламентують творення форм слів, правильність їхнього поєднання з іншими словами;
5. Синтаксичні, що визначають побудову словосполучень і речень;
6. Орфографічні, що регулюють правильність написання слів;
7. Пунктуаційні, що регулюють правильність уживання розділових знаків;
8. Стилістичні, що контролюють вибір мовних засобів відповідно до умов спілкування і стилю викладу. [25]

Норма фіксується в словниках, довідниках, правописі, пропагується навчальними посібниками, методичними, науковими журналами тощо. Мовна норма безпосередньо пов'язана з такими поняттями як «культура мови» і «культура мовлення». Культура мови – це високий рівень розвитку самої мови; культура мовлення виявляється в найбільш раціональному, стилістично виправданому користуванні всіма мовними одиницями. Високий рівень культури мовлення – це багатство словника, різноманітність граматичних конструкцій, логічна стрункість, у писемному мовленні це також орфографічна і пунктуаційна правильність. Мовлення сучасної людини, науковця зокрема, передбачає точність, ясність, чистоту, доречність, правильність, багатство, виразність тощо. Щоб підвищити рівень мовленнєвої культури, слід шанувати мову, якою спілкуєшся, і людей, з якими спілкуєшся; багато читати; добре знати мовні норми і дотримуватися їх. [25]

1.3. Види і форми спілкування

З огляду на ті завдання, які спілкування виконує у процесі діяльності індивіда, науковці виділяють низку його функцій.

Так, Ф.С. Бацевич визначає такі функції спілкування: контактну (створення атмосфери обопільної готовності передавати і сприймати інформацію та

підтримувати зв'язок до завершення акту спілкування); інформаційну (обмін інформацією, запитаннями і відповідями); спонукальну (заохочення адресата до певних дій); налагодження стосунків (розуміння свого місця в системі рольових, статусних, ділових, міжособистісних стосунків); регулятивну (залежно від мети, яку ставить перед собою адресант, він і організовує своє спілкування, дотримується певної стратегії й тактики).[2, с. 37]

Аналіз сучасної науково-лінгвістичної літератури дозволяє стверджувати, що з огляду на різноманітність функцій спілкування дослідники виділяють різні його види, при цьому серед основних слід виділити такі:

1. Вербальне (словесне) і невербальне (міміка, жести, постава тощо), комбіноване – у залежності від того, якою мірою використано мовні засоби;
2. Усне, письмове, друковане – відповідно до форми представлення мовних засобів;
3. Політичне, наукове, релігійне, філософське, навчально-педагогічне, виховне, побутове – з огляду на тематику висловлювань;
4. Ділове і розважальне – з огляду на мету висловлювання;
5. Внутрішнє (комунікант спілкується сам із собою), міжособистісне (спілкуються двоє), групове (3-5 учасників), публічне (20 і більше), масове (орієнтоване на велику кількість людей) – відповідно до кількості учасників комунікації.
6. Опосередковане і безпосереднє, діалогічне, монологічне і полі логічне – за характером процесу спілкування;
7. Офіційне – стосунки визначаються професійними ролями (керівник – підлеглий, викладач – студент, колега – колега) і неофіційне – спілкування друзів, приятелів тощо (за мірою офіційності);
8. Постійне, періодичне, короткотривале, довготривале – з огляду на тривалість спілкування;

9. Ініціативне спілкування (співрозмовники мають змогу обирати своїх партнерів, уникати спілкування з неприємними людьми) і вимушене спілкування (особа спілкується незалежно від своїх бажань) – відповідно до ступеня свободи вибору партнера;

10. Особистісно орієнтоване (встановлення особистісних відносин) і соціально орієнтоване (встановлення статусних, рольових відносин) – за соціальними чинниками.

11. Необхідне (міжособистісні контакти, без яких спільна діяльність практично неможлива); бажане (міжособистісні контакти, що сприяють успішному вирішенню професійних, виробничих проблем); нейтральне (міжособистісні контакти не заважають, але й не сприяють розв'язанню проблеми); небажане (міжособистісні контакти, які заважають досягненню мети і спільної взаємодії) – відповідно до результатів спільної діяльності та отриманого ефекту;

12. Нормативне (відповідно до літературних норм); ненормативне (із порушенням літературних норм); етикетне (із дотриманням правил і вимог етикету) і неетикетне (із порушенням правил і вимог етикету) – з огляду на дотримання мовленнєвих та поведінкових норм. [41, с.152]

Серед форм спілкування, з огляду на організаційний аспект професійної взаємодії, науковці виділяють такі спілкування: індивідуальні й групові бесіди; телефонні розмови; наради; конференції; збори; дискусії; полеміку. [41, с.153]

Серед основних етапів спілкування сучасні дослідники виділяють такі: підготовку до спілкування, початок спілкування, обговорення проблеми, прийняття рішення, вихід із контакту.

Підготовка до спілкування передбачає складання плану майбутнього акту спілкування; збирання матеріалів щодо предмета спілкування та їхню систематизацію; умотивування аргументів на користь своєї позиції та

контраргументів іншої сторони; обґрунтування власного варіанту рішення та аналіз можливої реакції співрозмовника.

Початок спілкування вимагає створення доброзичливої атмосфери спілкування, відсутності протиставлення себе співрозмовникові, демонстрації поваги до співрозмовника, уникання критики, зверхності та негативних оцінок.

Обговорення проблеми передбачає лаконічний і дохідливий виклад інформації; уважне і адекватне сприйняття співрозмовника, діалогічність спілкування, аргументацію власної позиції.

Прийняття рішення потребує наявності кількох варіантів вирішення проблеми, урахування аргументів співрозмовника, відсутність роздратованості в учасників спілкування, упевненості та переконливості.

Вихід із контакту передбачає підбиття підсумків зустрічі, прощання, висловлення побажання зустрітися надалі, якщо результат зустрічі таке передбачає. Ініціатива завершення розмови за статусної несиметричності співрозмовників має належати особі жіночої статі, людині, старшій за віком, вищій за соціальним статусом.

Оскільки метою професійного спілкування є регулювання ділових відносин у виробничо-професійній діяльності через розв'язання професійних завдань, успіх професійного спілкування залежить від мовця як особистості з індивідуальними ознаками, його знання сучасної української літературної мови як основи мови професійного спілкування, уміння ефективно застосовувати ці знання залежно від мети та ситуації спілкування.

Досягти мети спілкування, дотримуючись усіх правил комунікації, дозволить мовцеві володіння професійно орієнтованою комунікативною компетенцією. [41, с. 150 – 155]

2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

2.1. Мова професійного спілкування

На думку С.В.Шевчук та І.В.Клименко, мова професійного спілкування (професійна мова) – це функціональний різновид української літературної мови, яким послуговуються представники певної галузі виробництва, професії, роду занять. Як додаткова лексична система професійна мова, не маючи власної специфіки фонетичного та граматичного рівнів, залишається лексичним масивом певної мови. Це сукупність усіх мовних засобів, якими послуговуються у професійно обмеженій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, що працюють у цій сфері. Особливості її зумовлюють мета, ситуація професійного спілкування, особистісні риси комуніканта і реципієнта (мовна компетенція, вік, освіта, рівень інтелектуального розвитку). Залежно від ситуації і мети спілкування доречно й правильно добираються різноманітні мовні засоби висловлення думки: лексичні, граматичні, фразеологічні тощо. [41, с.17]

Володіти мовою професійного спілкування означає вільно послуговуватися усім багатством лексичних засобів з фаху; дотримуватися граматичних, лексичних, стилістичних, акцентологічних та інших норм професійного спілкування; знати спеціальну термінологію, специфічні найменування відповідної професійної сфери; використовувати усі ці знання на практиці, доречно поєднуючи вербальні й невербальні засоби спілкування. [41, с. 18]

Професійне спілкування у сфері ділових відносин має такі функції:

- 1) інструментальну (отримання і передавання інформації, необхідної для здійснення певної професійної дії, прийняття рішення);
- 2) інтегративну (є засобом об'єднання ділових партнерів для спільного комунікативного процесу);
- 3) функцію самовираження (демонстрування особистісного інтелекту і потенціалу);

- 4) трансляційну (передавання конкретних способів діяльності);
- 5) функцію соціального контролю (регламентування поведінки, а іноді (коли йдеться про комерційну таємницю) й мовної акції учасників ділової взаємодії);
- 6) функцію соціалізації (розвиток навичок культури ділового спілкування);
- 7) експресивну (намагання ділових партнерів передати і зрозуміти емоційні переживання один одного.) [41, с. 151]

Щоб бути зразковим, професійне мовлення має характеризуватися такими найважливішими ознаками: змістовністю (розкриття суті висловлювання); логічністю (послідовне викладення думки); точністю (відбір мовних засобів, що найбільше відповідають висловлюваному змісту); правильністю (дотримання норм літературної мови); доречністю та доцільністю (використання мовних засобів відповідно до мети висловлювання та умов спілкування); емоційністю (збудження почуттів). [41, с. 155]

Професійна мова – це насамперед термінологія, притаманна тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, та професіоналізми. Вона виокремлюється відповідно до сфери трудової діяльності, де активно функціонує. Усі лексичні одиниці фахових текстів поділяються на чотири різновиди: 1) терміни певної галузі, що мають власну дефініцію; 2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці (терміни філософії, політології, математики, філології тощо); 3) професіоналізми; 4) професійні жаргонізми, що не претендують на точність та однозначність. [41, с.17 – 18]

Термін - слово або словосполучення, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, у конкретній галузі знань. Терміни обслуговують сферу спілкування певної галузі разом із загальноживаним лексиконом. [41, с.18]

Професіоналізм - слово або вислів, уживаний в певному професійному середовищі. Професіоналізми властиві мові певної професійної групи. [41, с.18]

Професійне спілкування, на думку дослідників, - це двосторонній процес, що представляє спільну мовленнєву діяльність, особливу форму контактів його суб'єктів, які презентують певну організацію, установу, компанію тощо. Особливостями професійного спілкування є наявність певного офіційного статусу об'єктів спілкування; спрямованість на встановлення взаємовигідних контактів та підтримку стосунків між представниками взаємозацікавлених установ; регламентованість, тобто підпорядкованість загальноприйнятим правилам і обмеженням; передбачуваність ділових контактів, які попередньо плануються, визначається їх мета, зміст, можливі наслідки; творчий характер взаємин, спрямованість їх на розв'язання конкретних ділових проблем, досягнення мети; взаємоузгодженість рішень та подальша організація співпраці партнерів; взаємодія економічних інтересів і соціальне регулювання здійснюється у правових межах. Ідеальний результат таких взаємин - це партнерські стосунки, що ґрунтуються на обопільній повазі й довірі; значущість кожного партнера як особистості; безпосередня діяльність, якою зайняті люди, а не проблеми, що хвилюють їх внутрішній світ. [41, с. 164 – 166]

Усне професійне спілкування відбувається у межах конкретних форм, яким властива особлива організація мовних засобів. В основу виділення цих форм покладено різні критерії [41, с. 214]:

1. За способом взаємодії між комунікантами виділяють: монологічне (говорить один учасник спілкування); діалогічне (зазвичай розмовляє двоє осіб); полілогічне спілкування (розмовляють троє і більше учасників).
2. За кількістю учасників виокремлюють: індивідуальне (спілкуються двоє); колективне спілкування.
3. З урахуванням каналів комунікації виділяють: безпосереднє спілкування («обличчя до обличчя»); опосередковане (телефон, радіо, телебачення).
4. Залежно від змісту повідомлення розрізняють: побутове (обговорення щоденних

проблем); о наукове (обговорення наукових проблем); фахово-ділове (спілкування між людьми як представниками фахових установ); естетичне (передавання естетичної інформації). Усі ці форми мовленнєвого спілкування істотно різняться між собою і мають свою специфіку.

Особливе значення для фахової підготовки мають такі форми мовного спілкування як діалог, монолог і полілог. Діалог – це форма ситуаційно зумовленого спілкування двох осіб, комунікативні ролі яких упорядковано змінюються (мовець стає адресатом, а адресат перетворюється на мовця). Висловлювання у діалозі називаються репліками (комунікативними кроками). Діалогічне професійне спілкування завжди прогнозує мету і завдання, формується під впливом мотивів фахової діяльності. Найхарактернішими ознаками діалогу є безпосередність словесного контакту двох учасників спілкування; швидкий обмін репліками без попереднього обмірковування; ситуативна залежність реплік; можливість імпліцитного способу передачі інформації (репліки скорочені, нерозгорнуті); використання паравербальних засобів (жести, міміка, рухи тіла, погляд, відстань тощо), що реалізуються візуально; зорове й слухове сприйняття учасників діалогу; важливість інтонації, тембру, тональності. Інтонація сприяє формуванню діалогічного контексту. Монолог - форма мовлення адресанта, розрахована на пасивне й опосередковане сприйняття адресатом. Отже, реакція слухача не матеріалізується в знаковій формі мови. Усі форми усного монологічного мовлення можна переділити на дві групи: безпосередньо-контактне, або аудиторне монологічне мовлення (мовець і слухач перебувають у прямому контакті, бачать і чують один одного); посередньо-контактне, або мікрофонне мовлення (радіо, телебачення). Окреме місце займає внутрішній монолог - мовлення «про себе», міркування, роздуми. Найважливіші ознаки монологу: однобічний характер висловлювання, не розрахований на негайну реакцію слухача; підготовленість і плановість (лекція, доповідь тощо); певна тривалість у часі; індивідуальна композиційна побудова значних за розміром

уривків; розгорнутіші й складніші синтаксичні побудови; композиційна завершеність і загальна структурна цілісність висловлювання. Полілог - форма спілкування між кількома особами. Полілог характеризується такими ознаками: залежність від ситуації, в умовах якої відбувається спілкування; високий рівень невідповідності; о істотне значення правил ведення полілогу; більш-менш однакова участь у спілкуванні всіх учасників. [41]

Як зазначають дослідники [41], окремий інтерес являє бесіда як одна з форм професійного спілкування. Бесіда як розмова двох чи більше осіб, що має на меті отримання певної інформації або вирішення важливих проблем, є одним з найскладніших жанрів усного професійного спілкування. Щоб досягти успіху під час бесіди, треба ретельно готуватися до бесіди; бути уважним і тактовним до співрозмовника; постійно стимулювати у співрозмовника зацікавленість розмовою; вміти слухати співбесідника, враховувати його погляди, думки і докази; стежити за реакцією партнера й відповідно корегувати свої дії; висловлювати свої думки точно, логічно, переконливо; створювати атмосферу довіри, щоби привернути до себе співрозмовника. Для того, щоб бесіда була ефективною, не можна перебивати співрозмовника; різко прискорювати темп бесіди; негативно оцінювати особистість співрозмовника; підкреслювати відмінність між особою та співрозмовником; зменшувати дистанцію. Ділова бесіда - це спілкування між особами з метою встановлення ділових стосунків, вирішення ділових проблем або вироблення правильного підходу до них. Зазвичай предметом обговорення під час ділових бесід є конкретна справа. Ділова бесіда є цілеспрямованим спілкуванням з передбачуваним або попередньо запланованим результатом. Прикладами таких бесід є: обговорення нових проєктів, бесіда з партнером по бізнесу, співбесіда з роботодавцем. [41]

Фахівці з проблем ділового спілкування визначають ті чинники, що надають перевагу бесіді як формі взаємного спілкування: можливість диференційованого підходу до предмета обговорення з урахуванням поглядів, думок інших з метою

прийняття оптимального рішення; швидкість реагування на висловлювання співбесідника з урахуванням його зауважень і пропозицій; підвищення компетентності співрозмовників за рахунок обміну думками; усвідомлення єдності позицій у вирішенні проблеми; відчуття власної значущості під час вирішення проблеми, отримання результату. [41, с. 213 - 223]

Таким чином, високу культуру фахового мовлення людини визначає досконале володіння літературною мовою, її нормами в процесі спілкування.

Оскільки професійна мова регулює стосунки між людьми, безпосередньо впливаючи на них, запорукою успішності професійного спілкування, взаєморозуміння мовців є якість їхнього мовлення, що напряду залежить від змісту й послідовності, точності й доречності висловлювань, багатства словника, досконалого володіння умінням поєднувати слова в реченні, будувати різноманітні структури, активно застосовувати норми літературної мови. Утворення будь-якого висловлювання передбачає наявність таких ознак як логічність, ясність, емоційність мовлення, які підпорядковуються найголовнішій – правильності.

Дотримання вимоги правильності мовлення, на думку дослідників проблем культури мови і спілкування, передбачає досконале володіння нормами літературної мови, обізнаність у питання чинних норм і правил. Точність мовлення передбачає повну відповідність використовуваних слів їхнім значенням і смислу висловленої думки, повну співвідносність слів з реальною дійсністю. Точність мовлення створюється за умови знання предмета мовлення, знання мови, досконалого володіння мовними засобами. Точність професійної мови залежить не від кількості використаних слів, а від їх доступності, недвозначності. Точність – це ввічливість, чемність, мовна етика у всіх сферах. Фахівці зазначають, що точність наукового мовлення тісно пов'язана з точністю вживання термінів, які розглядаються як слова або словосполучення, що називають явища, предмети спеціальних галузей людських знань. Логічність мовлення, яка має багато

спільного з точністю, характеризує зміст висловлювання і забезпечує його смислову послідовність. На основі логічності визначаються доступність, дієвість, доречність мовлення. На думку фахівців, найголовнішими умовами логічності є смислова єдність, правильний порядок слів і речень. Багатство мовлення передбачає використання великої кількості мовних одиниць, які відрізняються за смислом і будовою. А різноманітність мовлення – використання різних мовних засобів для вираження однієї і тієї ж думки. Умовами багатства і різноманітності мовлення є багатство словникового запасу кожної людини; вміння використовувати у професійному мовленні різноманітні мовні засоби; вміння інтонувати мовлення; постійне удосконалення і збагачення власного мовлення. Професійне мовлення збагачують синоніми, антоніми, омоніми, пароніми, абстрактні слова, неологізми та інші мовні засоби, що поповнюються за рахунок читання спеціальної, довідкової, наукової а також художньої літератури, спілкування з професіоналами, свідомого аналізу і сприймання інформації. Чистота мовлення – це краса й ознака професійної культури мовлення. Чистота мовлення означає повну відповідність нормам літературної мови. У літературному, а особливо у професійному мовленні не вживаються діалектизми, лайливі слова, слова-паразити, жаргонізми, арготизми тощо. Чистота мовлення на рівні вимови досягається за рахунок суворого дотриманням орфоепічних норм. Руйнують чистоту мовлення лексичні засоби, які використовуються неточно, стилістично невмотивовано. Уживання діалектизмів засмічує мову, просторічні слова мають згрубіле, іронічне забарвлення, тому вони неприпустимі у професійному мовленні. Надмірність канцеляризмів і професіоналізмів засмічує мову, робить її громіздкою, важкою для сприймання. Іншомовні слова теж засмічують мову, якщо вживаються надмірно, недоречно. Особливої шкоди завдає суржикове мовлення. Слова-паразити псують мову, роблять її беззмістовною. Доречність мовлення - ознака мовлення, яка організує точність, логічність, чистоту, вимагає такого добору мовних засобів, що відповідають меті й умовам

спілкування. Доречне мовлення обов'язково вимагає врахування ситуації, складу мовців, форм (усної чи писемної) мови. Умовами доречності є розуміння необхідності доречності мовлення; володіння культурою професійного мовлення і спілкування за допомогою мови; висока вихованість людини, рівень її культури, моральних якостей; досконале знання мови, її функцій, форм і різновидів. Уміння обирати найбільш доречну форму спілкування залежить від стосунків людей і мовленнєвої практики. Доречність буває ситуативна (ситуація спілкування), контекстуальна (єдність змісту і форми висловлювання), стильова доречність. Доречним мовлення може бути лише тоді, коли воно відзначається правильністю, логічністю, точністю, багатством. Виразність мовлення найбільше залежить від особи мовця, його ерудиції, знання мови, мовленнєвих умінь і навичок. Мовна практика свідчить, що мовлення здатне збуджувати увагу, викликати інтерес до сказаного. Ці особливості професійної культури мовлення і називають виразністю. Умовами виразності є самостійність мислення мовця, інтерес до того, про що він говорить, добре знання мови і її виражальних засобів, досконале володіння стилями мовлення, систематична мовна практика, свідоме бажання говорити виразно, розвинутий хист, «чуття» мови. Виразність мовлення залежить від його звукового оформлення, милозвучності, наявності метафор, епітетів, порівнянь, відповідного інтонування, використання логічного наголосу. [15,с.13 – 16]

2.2. Професійна мовно-комунікативна компетенція

Професійна мовно-комунікативна компетенція являє собою професійні знання, вміння і навички спілкування, передбачає володіння сукупністю знань про мову, вербальні й невербальні засоби спілкування, культуру, національну своєрідність суспільства і уміння застосовувати ці знання в процесі спілкування. [41, с.17]

Ірина Потюк пропонує розуміти комунікативну компетенцію як здатність користуватися мовою залежно від ситуації, особливу якість мовленнєвої

особистості, набуту в процесі спілкування або спеціально організованого навчання. На підставі аналізу літературних джерел і власного практичного досвіду авторка робить висновок про те, що комунікативну компетенцію слід розглядати як здатність людини розуміти та відтворювати мову не тільки на рівні фонологічних, лексикограматичних та країнознавчих знань і мовленнєвих умінь, а й відповідно до різноманітних цілей та специфіки ситуації спілкування. З цих позицій, для мовленнєвого спілкування недостатньо лише знати систему мови на всіх її рівнях, володіти правилами для формулювання речень відповідно до граматичних норм, але й необхідно, крім того, адекватно завданням і ситуації спілкування здійснювати свій вплив на співрозмовника і відповідно до цього вживати мовленнєві висловлювання. Тому дослідниця позиціонує комунікативну компетенцію як індивідуальну динамічну категорію, в якій відбивається єдність мови і мовлення. [20, с. 129 – 132]

На думку В.М. Топалової складовими комунікативної компетенції є країнознавча компетенція, соціолінгвістична компетенція, лінгвістична компетенція, дискурсивна компетенція, стратегічна компетенція та ілокутивна компетенція [29, с. 14]

Як зазначає І. Потюк, країнознавча компетенція – це здатність особистості усвідомлювати знання про народ (носія мови), національний характер, суспільно-державний устрій, особливості побуту, традиції, звичаї, здобувати знання в галузі освіти, культури. Соціолінгвістична компетенція передбачає знання маркерів соціальних відносин (привітання, прощання, форми звертання, подяки тощо), правил увічливості, виразів народної мудрості, відмінностей між варіантами мови під час вживання її в різних контекстах, діалектних та акцентних відмінностей і вміння доречно використовувати ці знання у процесі спілкування, вона є релевантною із соціокультурною компетенцією. Дискурсивна компетенція передбачає вміння організовувати, структурувати та укладати повідомлення. Стратегічна компетенція у широкому значенні включає здатність особистості

визначати мету власної пізнавальної, навчальної діяльності, планувати свою діяльність для досягнення будь-якої мети; реалізовувати сплановані дії, розроблені стратегії та оцінювати результат власної діяльності. У вузькоспеціальному значенні стратегічна компетенція є здатністю особистості аналізувати мовні та позамовні поняття, явища, закономірності, порівнювати, узагальнювати їх, виділяти головні й другорядні ознаки; моделювати мовні та позамовні компоненти, уявляти й за допомогою мовних виражальних засобів описувати предмети, явища, події, робити припущення щодо способу розв'язання проблемних ситуацій, добирати докази для доведення чи спростування власних і чужих думок, позицій, здатність помічати красу у використанні мовних граматичних конструкцій, неповторність мистецьких мовних виражальних засобів і мовної поведінки вчинків людей, використовувати власний і опосередкований досвід та критично оцінювати власні й чужі висловлювання. [20, с. 130 - 131]

На думку О.Н. Хорошковської, «...мовну компетенцію складають знання з мови і частково - мовленнєві уміння і навички, сформовані на основі цих знань: орфоепічні на основі знань з фонетики, лексичні (засвоєння словника), граматичні (на основі знань з граматики), стилістичні тощо. Комунікативну компетенцію складають уміння і навички різних видів мовленнєвої діяльності (слухати і розуміти мову, говорити, читати й писати, спілкуватися в типових ситуаціях)» [36, с. 41].

Н.Л.Тоцька, досліджуючи формування професійно зумовленого мовлення студентів технічного ВНЗ, серед найважливіших умінь, що складають основу мовленнєвої компетенції майбутнього фахівця, виділяє такі: вести діалог, дотримуючись вимог мовленнєвого етикету в різних життєвих ситуаціях (у дружньому колі, у ситуації безпосереднього спілкування на зборах та ін.); створювати усні монологічні висловлювання (виступати на засіданні з повідомленням, доповіддю, поділитися в колі знайомих побаченим, почутим, висловити своє ставлення до обговорюваного питання); адекватно сприймати на

слух діалог і монолог; створювати письмові тексти різних стилів, жанрів мовлення; користуватися різними видами читання [30, с 7].

Слід зауважити, що крім досконалого володіння мовними засобами, професійна мовно-комунікативна компетенція має передбачати й уміння застосовувати знання і навички з мови у ситуаціях професійного спілкування. З цієї точки зору важливою складовою професійної мовно-комунікативної компетенції є професійний мовленнєвий етикет, що являє собою систему формул спілкування, стійких висловів, які використовуються у ситуаціях професійної комунікації. Володіння професійним мовленнєвим етикетом передбачає використання загальних та професійних мовленнєвих умінь. При цьому загальні мовленнєві уміння – це володіння мовними засобами, дотримання мовленнєвих норм, уміння будувати тексти різного призначення (як письмові, так й усні) з урахуванням їхніх особливостей, уникання мовних штамлів; логічне, чітке формулювання висловлювань, використання шляхів удосконалення власного мовлення; володіння мовленнєвим етикетом. Професійні мовленнєві уміння, крім застосування загальних мовленнєвих умінь, передбачають володіння професійною лексикою, термінологією, різними формами писемного та усного професійного мовлення; уміння створювати тексти, що використовуються у ситуаціях професійної комунікації; використання галузевої термінології, спеціальної фразеології, стійких висловів, які відповідають соціально значимим ситуаціям професійної комунікації; здійснювати аналіз ефективності професійної комунікації; удосконалення власного професійного мовлення; добір найдоцільніших у професійному спілкуванні мовленнєвих моделей. Використання професійного мовленнєвого етикету дозволяє планомірно будувати різні етапи комунікативних процесів, урізноманітнювати й увиразнювати власне мовлення; здійснювати спілкування на основі знань про закономірності спілкування й способи управління індивідом та групою; доцільно використовувати у своїй

діяльності професійну лексику; складати документи різного призначення; здійснювати контроль, самоаналіз та саморегуляцію у навчанні. [26]

Аналіз досвіду провідних науковців і педагогів [1, 13, 30, 31, 36, 40, 41] у сфері формування мовленнєвої компетенції, дозволив на підставі завдань, запропонованих Сукачовою Г.П. [27, 28], визначити комплекс засобів, спрямованих на формування професійної мовно-комунікативної компетенції:

1. Вправи для формування уміння та закріплення початкових навичок добору мовних засобів відповідно до ситуації професійного спілкування.

1.1. Редагування текстів різних стилів, зокрема, наукового та офіційно-ділового

1.2. Пошук і виправлення помилок у пропонуванних текстах різних стилів.

1.3. Переказ текстів різних стилів, що сприймаються на слух або візуально.

1.4. Виконання тестових завдань для перевірки практичних умінь добору мовних засобів відповідно до ситуації професійного спілкування.

2. Вправи для формування умінь реалізовувати основні різновиди мовлення у процесі професійного спілкування.

2.1. Складання конспектів, професійних словників, анотацій, рецензій, запитань до текстів різних стилів, зокрема наукового та офіційно-ділового

2.2. Підготовка доповідей, рефератів, розгорнутих відповідей на запитання та виступ перед підготовленою аудиторією.

2.3. Моделювання процесів спілкування з урахуванням структури та особливостей комунікації.

2.4. Складання діалогів-описів відповідно до запропонованої ситуації; продовження заданих діалогів.

2.5. Аналіз роботи учасників процесу спілкування під час виконання вправ.

Застосування групових форм роботи, поряд із індивідуальними, дозволить учасникам і учасницям навчального процесу виробити власну модель мовленнєвої

поведінки, отримати навички спілкування як спонтанного, так і на задану тематику.[28]

2.3. Гендерні аспекти спілкування

Оскільки гендерний статус учасників спілкування впливає не тільки на стратегію і тактику мовленнєвого спілкування, а й на його тональність, стиль, та характер, однією з найважливіших проблем сучасної лінгвістики є дослідження гендерних аспектів спілкування. [41]

Сучасні дослідники активно вивчають питання гендерних особливостей спілкування. Так, С.М. Дорошенко наполягає на тому, що чоловіки та жінки суттєво відрізняються за психічними, фізіологічними та комунікативними параметрами. Гендерні особливості спілкування виразно виявляються в етикетному спілкуванні. Під час розмови жінки зазвичай відверто дивляться в очі співрозмовнику, чоловіки ж частіше уникають прямого погляду. Жінки здебільшого починають і підтримують розмову, а чоловіки контролюють і керують її перебігом. Жінки частіше, ніж чоловіки просять вибачення, докладно щось пояснюють [5]. Проте Л. Корнева стверджує, що чоловіки й жінки тільки намагаються говорити тією мовою, яку суспільство та вони вважають типовою, відповідною їх статі. Насправді не існує такого поняття як чоловіча або жіноча мова. Є два основні стилі спілкування, що асоціюються з чоловічою або жіночою мовленнєвою поведінкою – маскулінний та фемінний, і вибір одного з них визначається не статевою приналежністю, а гендерною самоідентифікацією особистості. [9, с.107-108] Але, на думку дослідниці, є й відмінності, які притаманні мовленнєвій поведінці чоловіків та жінок. Ці відмінності стосуються, по-перше, комунікативної поведінки загалом та виявляються в типових стратегіях і тактиках ведення розмови, виборі тем спілкування та способів досягнення успіху в ньому, ступені впевненості, ввічливості та кооперативності висловлювання

тощо. По-друге, відмінності спостерігаються на всіх рівнях мови: фонологічному, лексичному, граматичному [9, с.108].

С.В. Шевчук та І.В.Клименко зазначають, що на думку психологів та лінгвістів, стиль спілкування жінок і чоловіків найяскравіше репрезентується в діловій і професійній сфері. Чоловічий стиль спілкування зорієнтований на систему домінування: чоловікам притаманна завищена самооцінка, самовпевненість, зосередженість на завданні, схильність до стереотипів у спілкуванні. Такий стиль називають авторитарним. Для чоловіків найважливішою є інформація, результат, факти, цифри, для них тільки одна відповідь правильна (переважно це – власна думка). Жінки репрезентують демократичний стиль спілкування: колегіальне прийняття рішень, заохочення активності учасників комунікативного процесу, що сприяє зростанню ініціативності співрозмовників, кількості нестандартних творчих рішень. Для чоловіків в налагодженні професійних ділових контактів характерне виділення власного «Я», а для жінок - актуалізація «Ми». Типовою рисою жіночої вербальної поведінки є прагнення створити доброзичливу атмосферу спілкування, уникати засобів, що можуть образити співрозмовника, демонструвати загальну позитивну налаштованість. Чоловіча вербальна поведінка демонструє загальний негативний настрій комуніканта, зосередження на своїх власних проблемах, небажання враховувати інтереси співрозмовників. У мовленні жінки схильні перебільшувати вияв ознаки, а чоловіки – вживати вульгаризми, грубі й лайливі слова для висловлення сильно негативних емоцій. Жінки частіше вживають слова зі значенням невпевненості (мабуть, напевне, певно, очевидно, либонь), а чоловіки демонструють свою незаперечну переконаність (я глибоко переконаний, ясна (звісна) річ, що й казати, зрозуміло). Бажання чоловіків показати у спілкуванні з жінками високий рівень ерудиції спонукає їх до вживання професійної лексики. Гендерні особливості спілкування виразно виявляються в етикетному спілкуванні. Під час розмови жінки зазвичай відверто дивляться у вічі співрозмовника, чоловіки ж частіше

уникають прямого погляду. Жінки здебільшого починають і підтримують розмову, а чоловіки контролюють і керують перебігом її. Жінки частіше, ніж чоловіки просять вибачення, докладно щось пояснюють. У етикетних ситуаціях знайомства чи прощання зазвичай домінує чоловіче мовлення. [9, с.163 - 164]

Л. Корнева зауважує, що у формуванні чоловічого й жіночого стилів спілкування важливу роль відіграє свідомість людей, що знаходиться під впливом гендерних стереотипів – культурно й соціально обумовлених поглядів на якості, атрибути та норми поведінки представників двох статей. Від самого народження у процесі взаємодії зі своїм оточенням дитина змушена опановувати роль чоловіка або жінки. Дівчатка та хлопчики виростають у різних світах, граються в різні ігри: групові розваги хлопців мають чітку ієрархію, місце в якій визначається суперечками та бійками. Виховання чоловіків спрямоване перш за все на формування таких якостей як сила, витривалість, стриманість, наполегливість, почуття обов'язку та ін. Чоловічість (маскулінність) повинна виявлятися в осіб чоловічої статі у будь-яких формах поведінки, у тому числі й у комунікативній. [9, с.107]

Гендерні відмінності виявляються не тільки у вербальному спілкуванні, але й у невербальному. Жести, міміка, пози, рухи, погляд є значущими для соціальної взаємодії, особливо в тій її частині, коли йдеться про трансляцію оточуючим свого ставлення, оцінки, емоцій тощо [9, с.111].

Беззаперечно, що майстерне володіння мовою професійного спілкування передбачає не тільки дотримання системи мовних норм та правил етикету, зокрема, професійного, але й вимагає високого рівня гендерної культури.

Сучасні дослідники зазначають, що високий рівень гендерної культури характеризується наявністю гендерно-чутливої самосвідомості; гендерно-орієнтованого світогляду; гендерних цінностей, в основу яких покладено рівні права та можливості жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності, рівні обов'язки та відповідальність у виконанні сімейних і професійних ролей, гендерна

справедливість, тощо; гендерної компетентності, що включає в себе гендерні знання, гендерні уміння й навички, мотивацію до реалізації принципів гендерної рівності в особистому та професійному житті, гендерно-чутливі моделі поведінки та форми діяльності; здатності індивіда помічати факти дискримінації за ознакою статі, протистояти їм та самим не створювати їх в особистому й професійному житті [10, с.40 – 41].

Характерними ознаками низького рівня гендерної культури є відсутність гендерно-чутливого світогляду, паритетних цінностей, незнання і/чи невиконання нормативних документів із питань прав людини, зокрема гендерної рівності, офіційних зобов'язань української держави перед світовою та європейською демократичною спільнотою, нерозуміння і/чи небажанням упроваджувати ключові засади гендерної рівності, соціальної відповідальності та справедливості у різні сфери діяльності суспільства тощо [10, с.40 – 41].

На думку І.Іванової та О.Цокур, цінностями гендерної культури (знання, уміння, навички вихованців) є гендерна грамотність як система отримання необхідних знань у сфері гендерних досліджень; сформована мотивація до рівноправної участі чоловіків і жінок у суспільному житті та реалізації своїх гендерних прав і свобод; гендерна самоосвіта як набуття власного досвіду з гендерної збалансованості; гендерна чуйність як здатність особистості усвідомлювати та моделювати вплив соціального середовища, реагувати на прояви сексизму; повага до особливостей та індивідуальних проявів особистості незалежно від її статі [8].

Як зазначають дослідники, у процесі професійного спілкування слід уникати мовного сексизму в тематиці та мовних засобах, звертати увагу на недоцільність маркування лексики як жіночої та чоловічої, приділяти особливу увагу аспектам формування егалітарної гендерної культури. Наприклад, використання формули «студенти і студентки» при вітанні та прощанні, формулюванні завдань, аналізі індивідуальної та групової роботи створить умови

для свідомого сприйняття «студентства» як представників різних статей. При цьому не наслідувати сексистського поділу професій на жіночі та чоловічі (жінка – вчителька, швачка; чоловік – викладач, модельєр). Необхідно наголошувати на тому, що, хоча й ще назви посад жіночого роду в переважній більшості не закріплені нормативно, проте використання форм жіночого роду для позначення назв посад і професій свідчить про толерантність і прогресивність поглядів мовця. [28]

Сукачова Г.П. зазначає, що, у процесі підготовки майбутніх фахівців, розглядаючи питання використання мовних засобів, зокрема, особливості вживання граматичних форм різних частин мови, необхідно приклади, які традиційно наводяться у формі чоловічого роду, використовувати паралельно з прикладами у формі жіночого роду (ступені порівняння прикметників – «добрий, добріший, найдобріший» – «розумна, розумніша, найрозумніша»). Завдання, пропонувані для анотування, перекладу чи редагування, не повинні містити прихованого сексизму, зображення чоловіків як рішучих, обізнаних, кваліфікованих, а жінок – як таких, що мають знайти своє місце в умовах, створених чоловіками. Бажано, якщо це можливо, щоб тексти торкалися проблематики культури фахового спілкування і гендерної культури, формували в студентів і студенток адекватне уявлення про внесок чоловіків і жінок у розвиток науки, техніки, освіти. [28]

ВИСНОВКИ

Сучасні дослідники визначають мову як суто людський засіб спілкування, що являє собою систему знаків для передавання, сприймання і використання інформації, який виник в процесі становлення самої людини як суспільної істоти, в процесі спільної трудової діяльності людей. Головними складовими мовної системи є її словниковий склад і граматична будова. [12]

Загальновідомо, що метою професійного спілкування є, перш за все, організація та регулювання певного виду професійної діяльності. Серед особливостей професійного спілкування дослідники виділяють такі: наявність офіційного статусу суб'єктів спілкування; орієнтованість на встановлення контактів, відповідність виробленим моделям і способам комунікативної взаємодії; дотримання встановлених правил і норм; прогнозованість результатів спілкування; спрямованість процесів, що відбуваються, на досягнення конкретних ділових цілей тощо. Щоб досягти цілей спілкування, професійне мовлення має відповідати такими найважливішими характеристикам: бути правильним, змістовним, логічним і послідовним, точним, доречним та емоційним. Це означає, що мовні засоби, які добираються мовцем, мають відповідати встановленій системі мовних норм (акцентологічних, орфоепічних, орфографічних, лексичних, граматичних, синтаксичних, стилістичних тощо), повною мірою відповідати умовам спілкування, змісту та меті висловлювання, розкривати його суть, збуджувати думки та почуття учасників спілкування. Тобто мовець має досконало володіти літературною мовою, послідовно дотримуватися її норм у процесі спілкування, доречно використовувати засоби мовленнєвого етикету, володіти термінологією, формами писемного та усного професійного мовлення, уміти створювати тексти відповідно до ситуацій професійного спілкування, застосовувати галузеву термінологію, уміти аналізувати власне професійне мовлення з точки зору ефективності професійного спілкування, удосконалювати його, добирати найдоцільніші у професійному спілкуванні моделі спілкування,

володіти різноманітними комунікативними стратегіями, вміти визначати психофізіологічні особистості співрозмовника, долати вербальні та психологічні бар'єри, аналізувати невербальні компоненти процесу спілкування (позу, жести, міміку тощо), вміти будувати різноманітні етапи процесу спілкування (починати і завершувати комунікацію в необхідний момент, безпосередньо контролювати її процес і результати) тощо.

Ефективним професійне спілкування буде за умови дотримання принципів гендерної рівності, відсутності комунікативних бар'єрів, дискримінації за ознакою статі, проявів сексизму, гендерних стереотипів та гендерно маркованої лексики, а також при застосуванні гендерно чутливих моделей поведінки і форм мовленнєвої діяльності.

Формуванню мовно-комунікативної компетенції сприятиме використання у процесі підготовки майбутніх фахівців вправ, що передбачають редагування текстів різних стилів, зокрема, наукового та офіційно-ділового; пошук і виправлення помилок у пропонованих текстах різних стилів; переказ текстів різних стилів, що сприймаються на слух або візуально; виконання тестових завдань для перевірки практичних умінь добору мовних засобів відповідно до ситуації професійного спілкування; складання конспектів, професійних словників, анотацій, рецензій, запитань до текстів різних стилів, зокрема наукового та офіційно-ділового, підготовка доповідей, рефератів, розгорнутих відповідей на запитання та виступ перед підготовленою аудиторією; моделювання процесів спілкування з урахуванням структури та особливостей комунікації; складання діалогів-описів відповідно до запропонованої ситуації; продовження заданих діалогів, а також аналіз роботи учасників процесу спілкування під час виконання вправ.

Список використаних джерел:

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови /Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 2003.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник - К.: Видавничий центр «Академія», 2004 , - 344 с.
3. Васенко Л. А. Фахова українська мова / Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Крimeць. – К. : ЦУЛ, 2008. – 272 с.
4. Гінзбург М. Система правил українського ділового та наукового стилю / М. Гінзбург // Українська мова. – 2006. – №2. – С.30 – 43.
5. Дорошенко С.М. Гендерні особливості спілкування. / С.М.Дорошенко. режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SND_2012/Philologia/8_100640.doc.htm
6. Єрмоленко. С. Я. Мовна норма// Українська мова. Енциклопедія: Ізборник. Режим доступу:<http://litopys.org.ua/ukrmova/um55.htm>
7. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017/ Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172145.html
8. Іванова І. Гендерна педагогіка – нова освітня технологія / І.Іванова, О.Цокур //Освіта.ua. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/school/method/upbring/1657/>
9. Корнева Л. Гендерний аспект комунікації / Л.Корнева // Філологічні науки: Збірник наукових праць. – Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. – 2013. – №13. – с.106–113. Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2401/1/Korneva.pdf>
- 10.Котова-Олійник С. Гендерна абетка для українських медіа: посібник / Котова-Олійник С., Стельмах Б., Ярош О. [Електронний ресурс]– Луцьк:

- Волинська мистецька агенція «Терен», 2013. - 50 с. – Режим доступу:
<http://povaha.org.ua/wp-content/uploads/2014/04/genderna%20abetka.pdf>
11. Культура фахового мовлення: навч. посіб. / За ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці : Книги – XXI, 2011. – 528 с.
 12. Мацко Л. А., Прищак М. Д. Основи психології та педагогіки: Навчальний посібник. – Вінниця: ВНТУ, 2009. – 158 с
 13. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування: навч. посіб. / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К.: Каравела, 2006. – 352 с.
 14. Мацько Л. /., Мацько О. М. Риторика : Навч. посіб. - К.: Вища школа, 2003. - С. 149
 15. Методичні вказівки та матеріали до вивчення курсу «Мова професійного спілкування» (для студентів заочної форми навчання). / Укладач: Акімова В.С. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2010. – 45 с.
<https://pgasa.dp.ua/a/files/metodukr18/mps/mp8.pdf>
 16. Морозов А. В. Деловая психология : Курс лекций : Учебник для высших и средних специальных учебных заведений. - СПб., 2002.- С. 229
 17. Непийвода Н. Ф. Сам собі редактор: Порадник з української мови / Н. Ф. Непийвода. – К., 1998. – 240 с.
 18. Онуфрієнко Г. С. Риторика: навч. посіб. / Г. С. Онуфрієнко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 587 с.
 19. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради / О.Д. Пономарів. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
 20. Потюк І. комунікативна компетенція як невід’ємна складова навчально-виховного процесу/ І.Потюк // Молодь і ринок №1 (84), 2012 – С.128 – 132.
 21. Селігей П. Науковий жаргон – бар’єр між автором і читачем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amnu.gov.ua/articles/1/150/naukovii-zhargon-bar-r-m-zh-avtorom-chitachem/>

- 22.Селігей П. Що нам робити із запозиченнями? / П. Селігей //Українська мова. – 2007. – №3. – С.3 – 16; №4. – С. 16 – 32.
- 23.Семенов О.М. Культура наукової української мови : навч. посіб. / О.М. Семенов. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 216 с.
- 24.Стахів М. Український комунікативний етикет: Навчально-методичний посібник. - К.: Знання, 2008.-С. 31.
- 25.Сукачова Г. П. Українське фахове мовлення : навч.-метод. посіб. Для студ. денної та заоч. форм навч. інж. та інж.-пед. спец. / Г. П. Сукачова, О.В. Чуєшкова ; Укр. інж.-пед. акад. – Харків : [б. в.], 2016. – 160 с.
- 26.Сукачова Г.П. Професійний мовленнєвий етикет як складова професійної компетенції інженера-педагога / Сукачова Г.П.//Молодь і ринок №1 (72), 2011. – С.54 – 58.
27. Сукачова Г.П. Реалізація педагогічних умов формування мовленнєвої компетенції іноземних студентів інженерно-педагогічних спеціальностей/ Г.П.Сукачова, Т.І.Сукачова// Проблеми інженерно-педагогічної освіти: збірник наукових праць. – Харків, 2013, № 40-41, С. 236 – 241.
28. Сукачова Г.П. Формування гендерної культури при вивченні дисципліни «Українське фахове мовлення»/ Г.П.Сукачова// Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» - Вип.37(3), Том I (21): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – К.: Гнозис, 2017. – С. 381 – 388.
- 29.Топалова В.М. Формирование социокультурной компетенции студентов технического вуза (на материале английского языка): Дис... канд. пед. Наук / В.М. Топалова. – К., 1998. – 168 с.
- 30.Тоцька Н.Л. Формування професійно зумовленого мовлення студентів технічного ВНЗ: З технолог. спец. легкої пром.: Автореферат дисертації на

- здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук: 13.00.02 / Н.Л. Тоцька. – К., 2001. – 20 с.
- 31.Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень / [М.Д. Гінзбург, І.О. Требульова, С.Д. Левіна, І.М. Корніловська]. – К.:«Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2007. – 672 с.
- 32.Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду / [За ред. Л.Масенко]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 399 с.
- 33.Українська мова. Енциклопедія / За ред. І.В. Муромцева. – К. :Видавництво «Майстер-клас», 2011. – 400 с.
- 34.Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2007. – 856 с.
- 35.Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бирик, О.Г. Тодор. – К.: Либідь, 2001. – 222 с.
36. Хорошковська О.Н. Лінгводидактична система початкового навчання української мови у школах з російською мовою викладання / О.Н.Хорошковська – К.: Інститут педагогіки АПН України, 1999. – 306 с.
37. Чайка Г.Л. Культура ділового спілкування менеджера: Навч. посіб.-К.: Знання. 2005.-С. 170.
- 38.Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Етика ділового спілкування: Навч. посібник. - К.: Вікар, 2002. -С. 163.
- 39.Шарков Ф.И. Основы теории коммуникации: Учебник. – М.: Издательский Дом «Социальные отношения», изд-во «Перспектива», 2002. – 246с.
- 40.Шевчук С В. Ділове мовлення для державних службовців : Навч. посібн. - К.:Арій 2008.-С.89-90.
- 41.Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник. - 3-тє вид., виправ, і доповнен. - К.: Алерта, 2013. - 696 с.
- 42.Шеломенцев В. М. Етикет і сучасна культура спілкування : навч.посіб. / В. М. Шеломенцев. – К. : Лібра, 2003. – 416 с.